

1.01
Prejeto 11. 4. 2007

UDK 314.3(497.4 Lj)"1941/1945"

Dunja Dobaja *

Rojstva v Ljubljani med drugo svetovno vojno s poudarkom na nezakonskih rojstvih ter skrb za matere in otroke

IZVLEČEK

Avtorica v članku v prvem delu podaja statistični prikaz gibanja rojstev v Ljubljani v času druge svetovne vojne na podlagi arhivskih virov, to je porodnih protokolov Bolnice za ženske bolezni v Ljubljani za leta 1941-1945 ter letnih poročil mestnega fizika dr. Mauricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za čas 1940-1945; letno poročilo za leto 1942 ni ohranjeno, vendar so drobci za to manjkajoče leto razvidni v poročilih drugih let. V drugem delu avtorica s pomočjo arhivskih virov (letna poročila mestnega fizika in gradivo mestnega socialno političnega urada) in takratnega dnevnega časopisja prikazuje socialno in zdravstveno zaščito mater in majhnih otrok. Osredotoča se predvsem na dojenčke in predšolske otroke.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Ljubljana, rojstva, nataliteta, Bolnica za ženske bolezni v Ljubljani, porodni protokoli, Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok

ABSTRACT

BIRTHS IN LJUBLJANA DURING THE SECOND WORLD WAR WITH A PARTICULAR FOCUS ON ILLEGITIMATE BIRTHS AND THE CARE OF MOTHERS AND CHILDREN

The first part of the paper presents a birth rate statistics for Ljubljana during the Second World War, based on archive sources, such as the birth protocols of the Hospital for Women's Diseases in Ljubljana from the 1941-1945 period and annual reports on the health situation in the city for the same period by Dr Mauricij Rus, a city physician. Although the annual report for 1942 has not been preserved, fragments of data for the missing year were retrieved from the reports for other years. In the second part, health and social care of mothers and infants is outlined using the aforementioned annual reports, material from the municipal socio-political office and daily newspapers. The author mainly focuses on infants and pre-school children in Ljubljana.

Key words: Second World War, Ljubljana, births, birth rate, Hospital for Women's Diseases in Ljubljana, birth protocols, Regional Association for the Protection of Mothers and Children

* Univ. dipl. zgodovinarica, strokovna sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: dunja.dobaja@inz.si

Z okupacijo Ljubljane, najprej po italijanskem in nato po nemškem okupatorju, se je vsakdanje ustaljeno življenje Ljubljančanov sicer precej spremenilo, a še vedno so se, kljub vojni situaciji ljudje zaljubljali, se poročali in si ustvarjali družine. Še vedno so obstajala naivna mlada dekleta, ki so zanosila z "napačnimi" moškimi in ostala sama z otroki. Nekatere izmed samskih žena so bile celo tako pogumne, da so imele več nezakonskih otrok. Tako kot v mirnodobnem času je morala tudi v vojnem času nemoteno delovati zdravstvena služba za noseče žene, za otročnice, za novorojenčke, dojenčke, predšolske in šolske otroke. Toliko bolj, ker se je po okupaciji povečalo število ljudi v Ljubljani. Mnogi so namreč pribežali v Ljubljano iz nemškega zasedbenega področja. Zaradi vojnih razmer je število prebivalstva v Ljubljani neredno fluktuiralo. Leta 1940 je imela Ljubljana 87.780 prebivalcev, leta 1941 91.613, leta 1942 in 1943 95.000, v letu 1944 90.000 in konec leta 1945 101.096.¹

S pomočjo porodnih protokolov Bolnice za ženske bolezni v Ljubljani (v nadaljevanju ženska bolnica) je prikazano število nezakonskih rojstev v omenjeni bolnici, s tem da se ločijo tri kategorije samskih žena, in sicer samska žena, ločenka in vdova. Prva in druga kategorija mater sta pri štetju združeni, kot "prave" nezakonske matere, medtem ko je število vdov navedeno za vsako leto posebej. Poleg števila nezakonskih rojstev je prikazana tudi socialna struktura nezakonskih mater. Prednjačile so delavke in služkinje. Večina nezakonskih mater je bila starih med 20 in 25 let. Iz porodnih protokolov ni razviden kraj bivanja porodnic, tako da ni mogoče ločiti domačink, to je žena s stalnim bivališčem v Ljubljani, od nedomačink. Takšna ločitev je možna pri prikazu celotnega števila rojstev v Ljubljani, saj letna poročila mestnega fizika ločijo med domačinkami in nedomačinkami.

Zaradi pomanjkanja virov glede organizacije socialne službe v Ljubljani v času nemške okupacije je poudarek na prikazu organizacije socialne službe za obdobje italijanske okupacije. Za čas nemške okupacije je mogoče sklepati na podoben organizacijo socialne in zdravstvene službe za matere in otroke. Letna poročila mestnega fizika o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za leta 1943-1945 dajejo vtis o nemotenem delovanju zdravstvenih in socialnih ustanov v Ljubljani. Poročila ne dajejo vtisa o bistvenih spremembah.

Bolnica za ženske bolezni v Ljubljani

Ustanovitev te bolnišnice je povezana z imenom prof. dr. Alojzija Zalokarja, ki ga je Zdravstveni svet za Slovenijo in Istro sredi leta 1919 imenoval za profesorja teoretičnega in praktičnega porodništva na ljubljanski Babiški šoli, predstojnika porodnišnice ter primarija ginekološkega oddelka Deželne bolnice.

Delo v tesnih in higiensko neustreznih prostorih ginekološko-porodniškega oddelka Splošne bolnice je bilo izredno težavno. Po prvi svetovni vojni se je namreč povečalo število nosečnic in ginekoloških bolnic na oddelku, ki ni niti prostorsko niti higiensko ustrezal potrebam sodobne ginekologije. To je povzročalo razvoj okužb med porodom in v poporodni dobi. Zalokar je na omenjene težave vztrajno opozarjal, saj je menil, da je skrb za matere prva dolžnost družbe.

¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Mesto Ljubljana, mestni fizikat (LJU 708), Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1945, str. 8.

Njegova opozorila so obrodila sadove, saj je Ministrstvo za narodno zdravje in socialno politiko v Beogradu na predlog Zdravstvenega sveta za Slovenijo v Ljubljani odobrilo leta 1921 nakup večjega poslopja, kamor bi se preselil ginekološko-porodniški oddelek bolnišnice. V poštev je prišla izpraznjena stavba nekdanjega Azila Franca Jožefa za neozdravljivo bolne na Stari poti št. 3 (današnja Šlajmerjeva ulica). Leta 1923 se je preselil ginekološko-porodniški oddelek z Babiško šolo v lepo opremljen nekdanji Azil, ki ga je državna uprava kupila od Kranjske hranilnice. S tem je ta oddelek postal samostojen zavod - *Bolnišnica za ženske bolezni*.

Najpomembnejša je bila, po besedah Zalokarja, porodnišnica, ki je sprejemala vse nosečnice v zadnjih tednih nosečnosti in vse porodnice, ne glede na stan. Imela je usposobljene kadre tako za težke porode, pri katerih je bila potrebna operacija, kot za normalen porod. Porodničarji so zagovarjali stališče, da je najvarnejši porod v porodnišnici, seveda, če je porodnišnica moderno opremljena in ima dovolj strokovno usposobljenih kadrov. V tem primeru porod doma ni bil priporočljiv. Nadalje je bil sprejem v žensko bolnišnico zagotovljen vsaki ženski, ki je zbolela za kakšno žensko boleznijo. Za revnejše žene, ki so bile lažje bolne, je bila na razpolago t. i. ambulanca, težje primere pa so zdravili v zaprti oskrbi.

Druga pomembna naloga ženske bolnice je bila pedagoška, to je podajanje obširne socialno-higienske propagande. Tretja naloga je bila znanstveno preučevanje. Vsak zdravnik je moral slediti napredkom v znanosti in tudi bolnišnica kot celota je morala prispevati svoj delež k znanstvenemu napredku.²

Poleg babic je v Bolnici za ženske bolezni delovalo še drugo nižje zdravstveno osebje, strežnice, redovnice karitativnih redov: usmiljenke sv. Vincencija Pavelskega in Marijine bolniške sestre, ki so se praktično izobraževale ob izkušenih in starejših sestrah ali pa so jih zdravniki sami izučili.³

Bolnica za ženske bolezni je postala osrednji zavod za vso Slovenijo. Deloma so porodnice prihajale še iz hrvaške strani. Ta zdravstveni zavod je bil največji in najpopolnejši v Kraljevini Jugoslaviji in je med strokovnjaki užival velik ugled. Bolnišnica je razpolagala s 143 bolniškimi posteljami in 59 posteljicami za dojenčke, skupaj z okrog 200 posteljami.⁴ Te kapacitete so bile še vedno premajhne glede na število sprejemov v bolnišnico. Število porodov se je iz leta v leto povečevalo. Prelomno leto za porodnišnico je bilo leto 1925, ko se je število porodov gibalo okoli 1000 na leto, medtem ko jih je bilo leta 1935 že nad 2000, leta 1936 celo 2106.⁵ Situacija se je z izbruhom druge svetovne vojne spremenila. Ker ni bilo več dotoka iz mnogih delov bivše banovine, se je sprejem v bolnišnico zmanjšal. Leta 1941 je bilo sprejetih 1782 porodnic, kar je bilo za 371 porodnic manj kot leta 1940, ko je porodnišnica sprejela 2153 porodnic. Primerjajoč obe leti se je tudi število porodov zmanjšalo. Tako je bilo leta 1940 2073 porodov, leta 1941 pa se je to število zmanjšalo na 1694. V tem letu se je rodilo 921 dečkov in 801 deklc. Upoštevati je potrebno, da je bilo 28 porodov dvojčkov, kar se šteje kot en porod.⁶

2 Slovenski narod, 20. 1. 1923, št. 15, str. 4; Ženska bolnica v Ljubljani II.

3 Peter Borisov: Ginekologija na Slovenskem od nastanka do 80. let 20. stoletja. Ljubljana 1995, str. 181.

4 Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4; Lani 1694 porodov v ženski bolnici.

5 Borisov, n.d., str. 181.

6 Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4; Lani 1694 porodov v ženski bolnici.

Rojstva v Ljubljani

Leta 1940 je bilo v Ljubljani rojenih skupno 2473 otrok, med njimi 74 mrtvorojenih. Ljubljančanke so rodile 1058 otrok. Dečkov se je rodilo 534, deklic pa 524. Nezakonske matere domačinke so rodile 83 otrok.⁷ Podatki kažejo, da so bile nezakonske matere mlajše kot zakonske. Največ nezakonskih mater domačink, 28 žensk, je rodilo v starosti od 21-25 let.⁸ Največ nezakonskih mater je bilo po poklicu služkinj, sledijo delavke, obrtnice in tiste z drugimi poklici. Za večino nezakonskih mater domačink, to je 66, je bil to prvi porod. Za eno nezakonsko mater pa je bil to celo sedmi porod.⁹

V letu 1941 se je v Ljubljani rodilo 2148 otrok, od tega 57 mrtvorojenih. Domačinke so rodile 1139 otrok: 606 dečkov, 533 deklic. Nezakonskih je bilo 79 otrok, zakonskih pa 1060 otrok. Nezakonske matere domačinke so rodile 31 dečkov in 48 deklic.¹⁰ Nezakonske matere so bile večinoma mlajše od zakonskih. Največ nezakonskih mater domačink je rodilo v starosti pod 20 let, in sicer 26.¹¹ Po poklicu so bile večinoma služkinje in delavke. Za večino nezakonskih mater je bil to prvi porod, in sicer v 63 primerih. Za 10 mater je bil to drugi porod, za eno celo šesti.¹²

Večina Ljubljančank je rodila v Ženski bolnici, nekatere tudi v ljubljanskih sanatorijih in doma.

Primerjava obeh let pokaže, da je leta 1941 znašalo število rojstev (domačini) 11,98 na 1000 prebivalcev, medtem ko je leta 1940 to število znašalo 12,02. Opažen je manjši padec števila rojstev, a je bilo to število še vedno ugodnejše kot v letu 1935 in 1934, ko je bilo število rojstev 10,9 oziroma 10,8. Število nezakonskih rojstev je padlo za sedem.¹³

Porodni protokoli porodniškega oddelka Bolnice za ženske bolezni v Ljubljani kažejo, da je v letu 1941 v ženski bolnišnici rodilo 148 samskih mater, pet mater je bilo ločenih, ena mati je bila vdova. Iz porodnih protokolov ni razviden kraj bivanja matere. Je pa moč razbrati starost matere in njen socialni stan. Največ, 65 nezakonskih mater je bilo starih med 20 in 25 let. Pod dvajset let je bilo starih 30 nezakonskih mater. Najmlajša med njimi je bila posestnikova hči stara 15 let. Dve nezakonski materi sta bili starejši od štirideset let. Najstarejša je bila stara 44 let. Ena, vdova je bila stara 43 let. Največ nezakonskih mater je bilo služkinj in delavk.

⁷ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1940, str. 5. Številčni podatek o nezakonskih rojstvih za to leto ni jasen, saj se na strani 5 poročila pojavlja število 83 in 86; tako je tudi v tabelarnem prikazu rojstev mater domačink. Upoštevajoč podatek, da so nezakonske matere domačinke rodile 44 dečkov in 42 deklic, bi potemtakem bilo pravilno število 86. Naslednji problem je število domačih zakonskih rojstev (961), saj se seštevek tega števila s številom 86 ali 83 ne ujema s skupnim številom domačih rojstev, to je številom 1058. Ker so letna poročila mestnega fizika edini ohranjeni vir, ki navaja število rojstev v Ljubljani med 2. svetovno vojno, ni moč pravilnosti števil preveriti.

⁸ Prav tam, str. 8.

⁹ Prav tam.

¹⁰ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1941, str. 2, 3.

¹¹ Prav tam, str. 6.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam, str. 2.

Sledile so jim kuharice, zasebnice, kmečke hčere, postrežnice, natakarice, gospodinjske pomočnice, trgovke, uradnice in druge.¹⁴

Takoj po porodu je umrlo devet otrok (med njimi dvojčici), mrtvorojeni so bili štirje otroci. Pri eni samski materi niso navedeni podatki o otroku, tako da ni jasno, ali je otrok ostal živ ali ne. V porodnih protokolih za leto 1941 je razviden pri eni samski materi sum na detomor.¹⁵

Upoštevaajoč porodne protokole umrljivosti med nezakonskimi materami ni bilo, je pa v ženski bolnišnici v letu 1941 umrlo pri porodih pet mater ali 0,3%.¹⁶ Umrljivost mater je bila zaradi samih porodov sorazmerno nizka, bila pa je toliko večja zaradi splavov. Medtem ko je umrljivost mater znašala 0,3%, je bila umrljivost zaradi splavov desetkrat večja.¹⁷ V letu 1941 je bilo prijavljenih 410 splavov.¹⁸ Vprašanje je, koliko je bilo še neprijavljenih splavov, ki so bili izvedeni nestrokovno in povzročili prav gotovo mnogo smrtnih žrtev.

V obravnavanem letu so na ginekološki oddelek ženske bolnišnice sprejeli 1499 bolnic. Bolnic, ki so splavile, je bilo sprejetih 300. Na ginekološkem oddelku jih je umrlo 24, med njimi 10 zaradi splavov. Zaradi bolezni je moralo v porodnišnici splaviti 5 bolnic.¹⁹

V letu 1941 je do prvega meseca starosti umrlo 47 dojenčkov Ljubljancanov. Takoj po porodu je umrlo 17 novorojenčkov, katerih matere so bile domačinke.²⁰

Leta 1942 so Ljubljancanke rodile 1221 otrok. Primerjava števila rojstev (domačini) s prejšnjima dvema letoma kaže, da je na 1000 prebivalcev odpadlo 12,8 rojstev.²¹

V tem letu je v ženski bolnišnici, v primerjavi z letom 1941, rodilo manjše število samskih žensk, in sicer 133. Ločena mati je bila ena, povečalo pa se je število vdov, in sicer na 7. Pri šestih materah je pripis, da so bile odpuščene noseče. Njihova imena se kasneje ne pojavljajo med ponovno sprejetimi. Te matere pri štetju niso upoštewane.

Glede poklicne strukture nezakonskih mater so bile na prvem mestu delavke, nato služkinje, sledile so jim šivilje, kuharice, posestnikove hčere, zasebnice, gospodinjske pomočnice, gospodinje in druge. Največ nezakonskih mater je bilo starih med 20 in 25 let, in sicer 58, najmanj pa med 31 in 40 let, in sicer 17. Najmlajša nezakonska mati je bila neka kmečka hči, stara 15 let. Največ mater - vdov je bilo starih med 30 in 40 let.

Tudi v tem letu je bila prisotna umrljivost novorojenčkov; v enem primeru je ob porodu umrla tudi mati, stara 32 let. Po porodu so umrli 4 novorojenčki, 5 otrok je bilo mrtvorojenih. Mati enega od mrtvorojenih otrok je bila vdova posestnika, stara 35 let.²²

¹⁴ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Državna bolnica za ženske bolezni v Ljubljani (AS 427), Porodni protokoli za leto 1941.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4; Lani 1694 porodov v ženski bolnici.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1941, str. 4.

¹⁹ Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4.

²⁰ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1941, str. 8, 9.

²¹ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1943, str. 11.

²² ARS, AS 427, Porodni protokoli za leto 1942.

V letu 1942 je, kar se tiče Ljubljančanov, umrlo do prvega leta starosti 5,5 otrok na 100 rojstev. Otrok do prvega meseca starosti je umrlo 2,5 na 100 rojstev.²³

Leta 1943 so bili v Ljubljani rojeni 1603 otroci, med njimi 34 mrtvorojenih. Večina porodov je bilo v ženski bolnišnici in v drugih zdravstvenih zavodih. Po poročilu mestnega fizika, je bilo v tem letu javljenih v sanitetno statističnih izkazih ženske bolnišnice in drugih zdravstvenih zavodov 1413 porodov. Število porodov javljenih od babic v porodnih izkazih je bilo 166.²⁴

Ljubljančanke so rodile 1001 otroka, od tega je bilo 935 zakonskih, 66 nezakonskih. Največ otrok so rodile Ljubljančanke v starosti od 31 do 35 let. Večina mater je rodila prvič.²⁵

Nezakonske matere domačinke so rodile 33 dečkov in 33 deklic. Starostno so bile te matere mlajše od zakonskih. Večina, 23, jih je bilo starih od 21 do 25 let. Za večino nezakonskih mater domačink, v 47 primerih, je bil to prvi porod. Za eno nezakonsko mater pa je bil to celo četrti porod.²⁶

Število nezakonskih rojstev domačink je bilo v upadanju. Od vseh porodov mater domačink je bilo v letu 1943 le 6,59% nezakonskih.²⁷

Primerjava števila rojstev Ljubljančank s prejšnjimi tremi leti kaže upad števila rojstev. Na 1000 prebivalcev je odpadlo 10,54 rojstev, kar je bila najnižja številka zadnjih let. Manj rojstev je bilo samo še leta 1918 (8,3) in leta 1934 (10,18).²⁸

V letu 1943 je v ženski bolnici rodilo 125 samskih žensk; ena žena je bila ločena delavka, 6 mater je bilo vdov. Pri šestih materah je pripis, da so bile odpuščene noseče. Pri nadaljnem pregledu porodnih protokolov za to leto in naslednje njihovih imen ni. Te osebe pri štetju niso upoštevane.

Pri treh samskih materah je pripis, da sta mati in otrok na zahtevo oblasti odpuščena na jetniški oddelek Splošne bolnice v Ljubljani.

Tudi v tem letu so bile samske matere po socialni strukturi, večinoma delavke in služkinje. Sledile so jim šivilje, kmečke hčere, natakariče, zasebnice, postrežnice, kuharice, delavske hčere in drugo. Večina samskih mater je bila stara med 20 in 25 let, in sicer 57. Najmlajša samska mati je bila stara 14 let, najstarejša 46 let. Najmanj samskih mater je bilo starih nad 40 let, in sicer dve. Največ mater - vdov je bilo starih med 30 in 40 let.

Po porodu so umrli trije novorojenčki, trije otroci so se rodili mrtvi. Mati enega izmed njih je bila vdova, stara 37 let. Med materami ni bilo umrljivosti.²⁹

Iz letnega poročila mestnega fizika je razvidno, da je od vseh mater, ki so v tem letu rodile v Ljubljani, ena mati obolela za porodno mrzlico in umrla. Med domačinkami je ena mati umrla v puerperiju, šest jih je umrlo zaradi bolezni v nosečnosti, od tega pet zaradi posledic splava.³⁰

²³ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1943, str. 7.

²⁴ Prav tam, str. 2.

²⁵ Prav tam, str. 2-4.

²⁶ Prav tam, str. 3, 5.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam, str. 2, 11.

²⁹ ARS, AS 427, Porodni protokoli za leto 1943.

³⁰ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1943, str. 2, 3.

Po poročilih mestnega fizika je bilo v tem letu 357 prijavljenih splavov, od tega 263 pri domačinkah in 94 pri pripadnicah drugih občin. Seveda je treba upoštevati še neprijavljene splave, ki so bili gotovo številni in so bili vzrok za marsikatero smrtno žrtev.³¹

V letu 1943 se je, kar zadeva Ljubljance, povečalo število smrti dojenčkov do prvega meseca in do prvega leta starosti. Do prvega meseca starosti je umrlo 37 otrok ali 3,7 na 100 rojstev. Do prvega leta je umrlo 64 otrok ali 6,4 na 100 rojstev.³²

Porodni protokoli sicer ne navajajo imena in priimka očeta, a so bili med njimi prav gotovo tudi italijanski vojaki. Mnoge nezakonske matere, ki so imele otroke z Italijani, so bile zasmehovane. Tako je bila neka Ljubljanka, stara 23 let, absolventka trgovske šole, ostržena in obrita od pripadnikov osvobodilnega gibanja.³³

Nekatere nezakonske matere so zelo mlade zanosile z italijanskimi vojaki in naivno verjele v njihovo ljubezen. Tako je neko štirinajstletno dekle v letu 1943 zanosilo z italijanskim vojakom. Dekle je bilo prepričano, da sta se imela rada, saj ji je obljubljal zakon. Preden bi lahko izpolnil svojo obljubo, je bil premeščen. Pisal ji ni.³⁴

Nekatere nezakonske matere so v obupu poskušale odpraviti plod. Neka Ljubljanka, stara 19 let, ki je zanosila z italijanskim marešalom, je v šestem mesecu nosečnosti vzela, kot piše v poročilu "14 kininov". S tem je povzročila, da je plod odmrl, sama pa je dobila vnetje trebušne mreže in je tudi umrla.³⁵

V letu 1944 se je v Ljubljani rodilo 1780 otrok, med njimi 36 mrtvorojenih. Dvojčkov je bilo 30 parov. V tem letu so se rodili tudi trojčki. V ženski bolnici in zdravstvenih zavodih je bil 1501 porod, babice pa so javile 247 porodov.³⁶

Ljubljanke so rodile 1318 otrok, in sicer 1255 zakonskih in 63 nezakonskih. Rodilo se je 709 dečkov in 609 deklic. Domačinke so rodile 21 parov dvojčkov. Največ otrok so rodile domačinke v starosti 31 do 35 let. Za večino je bil to prvi porod, za dve materi je bil to deseti porod, za štiri celo več.³⁷

Primerjava s prejšnjimi leti kaže na ugodno stanje glede števila rojstev, saj je na 1000 prebivalcev odpadlo kar 14,64 rojstev.³⁸

V tem letu je bilo po poročilu mestnega fizika mogoče zaznati nenavaden pojav. Namreč, število porodov je bilo skoraj enako številu smrti. Po besedah mestnega fizika so bili vzroki zato "morda v tesnejšem sožitju v družinah ali pa so bili izraz neuravnovešenosti posameznikov ali pa celote".³⁹ Morda je bil ta pojav tudi izraz človeške želje po samoohranitvi zaradi vojnih razmer. Poleg tega pa ima v kriznih razmerah, ko vladajo lakota, trpljenje, strah, človek verjetno večjo potrebo po nežnosti in telesnem stiku. V tem letu se je zgodilo še nekaj neobičajnega,

³¹ Prav tam, str. 3.

³² Prav tam, str. 7.

³³ ARS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931), 300-4/ZA III a. š. 708, VOS- Masovna obveščevalna poročila (avgust-oktober 1943).

³⁴ ARS, AS 1931, 300-4/ZA II a. š. 707, VOS- Masovna obveščevalna poročila (april-maj 1943).

³⁵ Prav tam.

³⁶ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1944, str. 1.

³⁷ Prav tam, str. 2, 3.

³⁸ Prav tam, str. 9.

³⁹ Prav tam, str. 6.

namreč rodilo se je občutno več dečkov kot deklic, in sicer 709 dečkov in 609 deklic.⁴⁰

Opazen je upad števila nezakonskih rojstev domačink. Nezakonske matere domačinke so rodile 63 otrok (31 dečkov in 32 deklic). Večinoma so bile stare med 21 in 25 let, in sicer v devetnajstih primerih. Ponovno so bile po poklicu večinoma služkinje in nižje uslužbenke. V 47 primerih so rodile prvič, dve sta rodili že četrtrič.⁴¹

Porodni protokoli ženske bolnišnice za leto 1944 kažejo, da je v tem letu v bolnici rodilo 86 samskih mater, ena mati je bila ločena, tri matere so bile vdove. Pri eni samski materi je pripis, da je bila skupaj z otrokom odpuščena na jetniški oddelek Splošne bolnice v Ljubljani.

Največ nezakonskih mater, 34, je bilo starih med 20 in 25 let. Mlajših nezakonskih mater od 18 let ni bilo. Štiri nezakonske matere so bile starejše od 40 let (najstarejša 44 let). Ena mati - vdova, posestnica je bila stara 44 let, dve pa 36 let.

Po poklicu so tudi v tem letu prevladoval delavke in služkinje. Sledile so jim gospodinje, šivilje, gospodinjske pomočnice, kmečke hčere in druge. Umrljivosti med materami ni bilo, pač pa so trije novorojenčki umrli po porodu, en otrok pa je bil mrtvorojen.⁴²

V tem letu se je zmanjšalo število prijavljenih splavov, in sicer na 300. Splavilo je 244 domačink in 56 iz drugih občin. Zopet se postavlja vprašanje nelegalnih splavov, ki so jih opravljale različne "mazačke".⁴³

V letu 1945 je bil v Ljubljani rojen 2101 otrok, med njimi 65 mrtvorojenih. V tem letu se je rodilo tudi 28 parov dvojčkov. Bolnica za ženske bolezni in drugi zdravstveni zavodi so prijavi 1850 porodov, babice pa 251 porodov. Rodilo se je 1895 zakonskih in 215 nezakonskih otrok. Največ mater je rodilo v starosti od 31 do 40 let. Za večino mater je bil to prvi porod.⁴⁴

Ljubljančanke so rodile 1513 otrok, in sicer 1404 zakonskih in 109 nezakonskih. Rodilo se je 785 dečkov in 728 deklic. V Ljubljani je odpadlo na 1000 prebivalcev domačinov 14,98 rojstev. To je sicer pomenilo izboljšanje v primerjavi z letom 1944, vendar ta naravni prirastek še vedno ni zadoščal za pokritje občutnega naravnega upadanja domačega prebivalstva zaradi mnogo višje umrljivosti.⁴⁵

Večina mater domačink je rodila prvič, in sicer v 614 primerih. V tem letu je imelo sedem mater 10 porodov, dve materi sta imeli 14 porodov, 15 porodov pa je imela mati stara 43 let. Najstarejša porodnica je imela 46 let.⁴⁶

Nezakonske matere domačinke so rodile 109 otrok, in sicer 49 dečkov in 60 deklic. Največ nezakonskih mater domačink je bilo starih od 21 do 25 let in so bile po letih kot že v prejšnjih letih mlajše od zakonskih. Pripadale so predvsem delavskemu stanu, prostim poklicem in javnim nameščencem.⁴⁷

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Prav tam, str. 2, 4.

⁴² ARS, AS 427, Porodni protokoli za leto 1944.

⁴³ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1944, str. 2.

⁴⁴ ZAL, LJU 708, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1945, str. 12, 13.

⁴⁵ Prav tam, str. 14.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam, str. 14, 16.

Porodni protokoli ženske bolnice za leto 1945 kažejo, da je v tem letu v ženski bolnici rodilo 188 samskih mater, ena mati je bila ločena, povečalo pa se je število vdov, in sicer na 14. Pri eni samski materi je pripis, da sta bila otrok in mati premeščena na jetniški oddelek Splošne bolnice v Ljubljani.⁴⁸

Večina nezakonskih mater je bila stara od 20 do 25 let, in sicer v 94 primerih. Na drugem mestu so bile matere v starosti od 31 do 40 let. Najmlajša nezakonska mati je bila stara 16 let. Dve materi sta bili starejši od 40 let, najstarejša je bila stara 45 let. Največ mater - vdov je bilo starih od 31 do 40 let. Ena je bila stara 42 let.⁴⁹

Velika večina nezakonskih mater je bila delavk in služkinj, sledile so jim gospodinje, gospodinjske pomočnice, šivilje, zasebnice, kmečke hčere, trgovske pomočnice, kuharice, uradnice, posestnice in druge.⁵⁰

Iz porodnih protokolov je razvidno, da je ena samska mati umrla na porodu. Mrtvorojen je bil tudi njen otrok. V tem letu je bilo, poleg tega, še 5 mrtvorojenih otrok. Ena mati mrtvorojenega otroka je bila vdova, stara 39 let. Osem novorojenčkov je umrlo po porodu. Mati enega izmed njih je bila vdova, stara 28 let.⁵¹

Posledice težkih prehrabnenih in socialnih razmer so se pokazale v zvišanju otroške umrljivosti. Število smrti otrok Ljubljančanov do prvega meseca starosti se je povečalo na 75, medtem ko je ta številka v letu 1944 znašala 54. Dojenčkov do prvega leta starosti je umrlo 163, medtem ko je v letu 1944 to število znašalo 85.⁵²

Zaradi splava je umrla ena Ljubljančanka, zaradi bolezni v času nosečnosti pa 4. V tem letu je bilo prijavljenih 383 splavov, od tega 222 pri domačinkah.⁵³

Rojstva v Ljubljani 1940-1945

leto	v Ljubljani rojeni otroci			rojstva domačink			nezakonska rojstva domačink		
	skupaj	živi	mrtvi	skupaj	dečki	dekllice	skupaj	dečki	dekllice
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1940	2473	2399	74	1058	534	524	86	44	42
1941	2148	2091	57	1139	606	533	79	31	48
1942	/	/	/	1221	/	/	/	/	/
1943	1603	1569	34	1001	545	456	66	33	33
1944	1780	1744	36	1318	709	609	63	31	32
1945	2101	2036	65	1513	785	728	109	49	60
skupaj	9842	9607	235	5028	2634	2394	274	124	150

⁴⁸ ARS, AS 427, Porodni protokoli za leto 1945.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Prav tam.

⁵² ZAL, LJU 708, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1945, str. 20.

⁵³ Prav tam, str. 14 in tabela "Umrlijvost Ljubljančanov po starosti in vzrokih smrti".

Rojstva na porodniškem oddelku Bolnice za ženske bolezni v Ljubljani

leto	samske matere	vdove	umrljivost novorojenčkov		umrljivost mater
			umrl takoj po porodu	mrtvorojen	
1941	153	1	9	4	/
1942	134	7	4	5	1
1943	126	6	3	3	/
1944	87	3	3	1	/
1945	189	14	8	6	1
skupaj	689	31	27	19	2

Skrb za matere in otroke

Bistven predpogoj za povečanje števila rojstev in preprečevanje umiranja otročnic in otrok v najzgodnejši dobi je primerna zdravniška zaščita mater in novorojenčkov. Ta zdravstvena zaščita mora seveda zajeti že noseče matere in njihove še nerojene otroke. Tega dejstva so se sicer zavedali tudi v obdobju vojne, a je bilo zaradi splošnega pomanjkanja hrane, zdravil, strokovno usposobljenega kadra to nalogo izredno težko uresničevati.

Noseče matere niso bile deležne zadostne količine hrane, ki je nujno potrebna za normalen razvoj še nerojenega otroka. Zato so bile mnoge nosečnice telesno in duševno oslabele. Živila, dodeljena na živilske nakaznice, so imela v primerjavi s potrebami nizko kalorično vrednost. Predvsem so tako dodeljena živila vsebovala premalo maščob in beljakovin, ki so nujno potrebne, da ne začne človeško telo hirati. Treba je tudi upoštevati dejstvo, da na živilske nakaznice dodeljena živila niso bila samo skrajno reducirana, pač pa so bila tudi neredna. Mleko so dobivali redno samo dojenčki, in sicer 1000 g dnevno.⁵⁴

Nosečnice, ki bi morale "jesti za dva", niso jedle niti za enega. Po podatkih mestnega fizika za leto 1943 naj bi žena v času nosečnosti in dojenja potrebovala dnevno 3300 kalorij, od tega 130 kalorij v prebavljivih beljakovinah, 100 g maščob in 430 g ogljikovih hidratov.⁵⁵ Dejansko je noseča žena šele v drugi polovici nosečnosti dobila dodatke v skupni vrednosti 572 kalorij dnevno.⁵⁶

Dokler je bilo mogoče, so si Ljubljančani pomagali tako, da so od sorodnikov in znancev iz bližnje in daljne okolice dobivali razna neracionirana živila, s katerimi so krili kalorični primanjkljaj na živilske nakaznice dobljenih živil. Ob izrednih razmerah, ko je bila Ljubljana obdana z žico, to ni bilo več mogoče. Posledica takšnih razmer je bila večja umrljivost in manjša rodnost. Tako se je v celotnem medvojnem obdobju v letu 1943 v Ljubljani rodilo najmanj otrok. Otroci, ki so se rodili v takšnem pomanjkanju, so morali biti pravi "borci", da so se prebili čez prvo leto življenja. Kot kažejo številke v prvem delu članka, marsikateremu malemu Ljubljančanu to ni uspelo, saj je zbolel na prebavilih, dihalih, sečnih organih itd.

⁵⁴ ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1943, str. 59.

⁵⁵ Prav tam, str. 62.

⁵⁶ Prav tam.

V takšnih kriznih razmerah so si mestne oblasti prizadevale organizirati zdravstveno in socialno službo. Večina prebivalstva pa si ni mogla privoščiti plačljive zdravniške pomoči. Poleg mestnega ambulatorija za nepremožne, kjer so nepremožni Ljubljčanji dobivali brezplačno zdravniško pomoč in zdravila na račun mestne občine ljubljanske, so delovale pri vseh oddelkih splošne in ženske bolnišnice brezplačne specialistične ambulante. Mestna občina je plačevala tudi določeno število babc za porodno pomoč nepremožnim materam. Tako je bilo v letu 1943 v Ljubljani 13 babc, 4 od teh je plačevala mestna občina.⁵⁷

Odločilno vlogo pri zdravstveni zaščiti mater in otrok v Ljubljani je imel VI. oddelek Higienškega zavoda, to je oddelek za zdravstveno zaščito mater, dojenčkov in otrok v Ljubljani, ki je zaposloval zdravnike, zaščitne sestre, otroške sestre negovalke, "dnevničarske služiteljice" in uradnika.⁵⁸ Oddelek se je moral spopadati s premajhnim številom strokovno usposobljenega kadra, saj so bile potrebe mnogo večje v primerjavi s strokovno in finančno zmogljivostjo oddelka. Sodeč po dopisu ljubljanskega župana z dne 29. januarja 1942, je dan prej na Visokem komisariatu potekala prva seja Pokrajinskega socialnega odbora.⁵⁹ Na tej seji je Giorgio Gatti kot predsednik odbora poudaril, da prevzame odbor v svoj delokrog skrb za brezposelne, vso drugo socialno skrb, to je za mladino, za stare, kakor tudi zavode in ustanove pa obdrži občina.⁶⁰

Finančna sredstva, ki jih je socialnopolitični oddelek mestne občine namenil v svojem proračunu za zdravstveno zaščito mater in otrok, so bila zaradi velikih potreb preskopo odmerjena.

V okviru VI. oddelka Higienškega zavoda je delovala vrsta zdravstvenih ustanov. Ena najpomembnejših je bil otroški dispanzer, kamor so se zatekale predvsem revnejše matere. V okviru dispanzerja je delovala poliklinika - ambulatorij za revne otroke do 14 leta starosti, posvetovalnica za matere, dojenčke in otroke v predšolski dobi ter socialno posvetovalni oddelek.⁶¹ V letu 1941 je otroški dispanzer zabeležil 7783 ambulantnih sprejemov, med njimi 3816 novih in 4967 ponovnih. Med novimi sprejemi je bilo 1083 dojenčkov, 1210 malih otrok in 523 šolskih otrok. Otroci so prihajali v dispanzer predvsem zaradi bolezni dihal in prebavil. Zaradi omejenih financ je imel otroški dispanzer težave z nabavo zdravil, zato so morali varčevati.⁶²

Pred vojno in v času vojne je bilo precej popularno zdravljenje z ultraviolečnimi žarki. Takšna oblika zdravljenja je bila zlasti dobrodošla v otroškem zdravstvu, kjer je skoraj vsako uživanje zdravil naletelo na odpor bolnika. Ultraviolečni žarki naj bi, po tedanjem prepričanju, imeli na otroke tudi psihično prijeten učinek. Z obsevanjem naj bi se izboljšala tudi pomanjkanje teka in nespečnost. Z obsevanjem so zdravili tudi rahitis pri otrocih, slabokrvnost in tuberkulozo. Ta oblika zdravljenja se je izvajala na malem bolniku (dojenčke so lahko obsevali šele od tretjega meseca starosti) samo, če je otrokovo telo pozitivno sprejelo obsevanje, namreč da otroku po obsevanju ni bilo slabo in da ni imel glavobolov. Obsevanje je moralo

⁵⁷ Prav tam, str. 5.

⁵⁸ Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

⁵⁹ ZAL, fond Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU 489), Reg. I, f. 2382, leto 1942.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

⁶² Prav tam.

potekati pod strogim nadzorom zdravnika in je potekalo postopoma. Prvo obsevanje je trajalo zgolj minuto. S to metodo so zdravili krče v zgodnji otroški dobi. Že po dveh do treh obsevanjih naj bi se stanje izboljšalo nato pa trajno izginilo.⁶³

To metodo zdravljenja so izvajali tudi v polikliniki otroškega dispanzerja. S kremenčevo svetilko je bilo v letu 1941 144 obsevanj. Zaradi obolenj za tuberkulozo so obsevali 8 otrok, za rahitisom 33 in drugih boleznih 103 otrok.⁶⁴ Otroke, ki jim v otroškem dispanzerju zaradi vrste bolezni niso mogli pomagati, so oddali v otroško bolnišnico. Takih otrok je bilo 181. Za zdravila in sanitetni material je poliklinika otroškega dispanzerja porabila v letu 1941 2629 dinarjev in 4966 lir.⁶⁵

Pri zdravljenju otroške tuberkuloze je bilo glavno načelo: obvarovati otroke pred okužbo. Zato sta dispanzerski zaščitni sestri v sporazumu z dispanzerskim zdravnikom skrbeli, da so bili otroci, ki so se nahajali v kužni okolici, zaščiteni, se pravi, da so bili ločeni od izvora infekcije. V takih primerih so poskušali otroke oddati v primerne zavode.⁶⁶

Pomemben element za zmanjšanje umrljivosti dojenčkov so bila redna cepljenja proti nalezljivim boleznim (davica, škrlatinka, ošpice, črne koze, oslovski kašelj itd.). V letu 1941 je bilo tako v Ljubljani cepljenih proti kozam 1281 dojenčkov, od tega 1206 z uspehom, 69 brez uspeha. Pri šestih dojenčkih uspeh ni bil znan.⁶⁷ Zoper ošpice je bilo v letu 1941 v Ljubljani cepljenih 1041 dojenčkov, in sicer 1025 z uspehom, 14 brez uspeha, pri dveh uspeh ni bil znan.⁶⁸

Javno cepljenje zoper črne koze je bilo v Ljubljani izvedeno tudi v letu 1943. Mestni fizik je poročal, da so bile reakcije po cepljenju normalne, komplikacij ni bilo. V skladu s predpisi so dajali zdravniki ob cepljenju staršem potrebna navodila glede nege dojenčka in malih otrok ob morebitnih reakcijah na cepivo. V letu 1943 je bilo cepljenih 1313 dojenčkov, in sicer 1070 z uspehom, 212 brez uspeha, pri 31 uspeh ni bil znan.⁶⁹

V letu 1944 je bilo v Ljubljani cepljenih zoper črne koze 1217 dojenčkov (1161 z uspehom, 38 brez uspeha, pri 18 dojenčkih uspeh ni bil znan). Reakcije ob cepljenju so bile normalne. Proti davici je bilo v Ljubljani od leta 1940 do vključno 1944 aktivno cepljenih 13116. Cepljeni so bili le otroci iz mesta.⁷⁰

V okviru otroškega dispanzerja je od leta 1924 delovala posvetovalnica za matere, dojenčke in otroke v predšolski dobi. V letu 1941 jo je obiskalo 3765 (novih sprejemov je bilo 1253, ponovnih pa 2512) mater, ki so imele vprašanja predvsem v zvezi z nego dojenčka. Tako so dali v posvetovalnici nasvete za 888 dojenčkov do enega leta starosti in za 365 otrok v starosti od prvega do šestega leta. Skupaj torej 1253. Izmed 888 dojenčkov, katerih matere so potrebovale nasvet v zvezi z nego, je bila večina zakonskih, in sicer 847, nezakonskih pa je bilo 41 dojenčkov.⁷¹

63 Jutro, 1. 1. 1942, št. 1, str. 3; Ultraviočni žarki v otroškem zdravstvu.

64 Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

65 Prav tam.

66 Jutro, 4. 3. 1942, št. 51, str. 3; Protituberkulozno skrbstvo v Ljubljani.

67 ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1941, tabela "Pregled cepljenja dojenčkov zoper koze".

68 Prav tam, str. 21.

69 ZAL, LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1943, str. 34, 35.

70 ZAL, LJU 708, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1945, str. 27.

71 Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

V okviru otroškega dispanzerja je deloval tudi socialno-posvetovalni oddelek, v čigar delokrog je sodilo vzgojno zdravstveno delo in nadzor nad nego dojenčkov in otrok. Zaščitne sestre (danes bi jim rekli patronažne sestre) so obiskovale matere na domovih, jih poučevale o negi dojenčka in jih spodbujale k obisku posvetovalnice za matere zaradi zdravniškega pregleda otrok. Zlasti je bilo treba izobraziti revnejše matere, ki verjetno kljub želji po čim boljši negi dojenčka niti niso imele možnosti, da bi dojenčku nudile to, kar potrebuje. Takšne matere bi poleg koristnih nasvetov zaščitne sestre potrebovale tudi potrebščine za čim boljšo nego dojenčka. Tu pa so ponovno nastale težave, saj so bila finančna sredstva mestne občine v vojnih razmerah močno omejena.

V delokrog omenjenega oddelka je sodilo tudi posredovanje pri uradih, zavodih in zasebnikih za zapuščene matere in otroke. Največ posredovanj je opravila zaščitna sestra pri varstvenem sodišču, mestni občini in Visokem komisariatu. Tako je npr. posredovala, da so tiste matere, ki v Ljubljani niso mogle najti primernega zasluzka, prejele brezplačno vozovnico za potovanje v domovinsko občino. Dalje je zaščitna sestra pospremila zapuščena otroka k svojcem ali na pristojno občino. Ti otroci so bili ponavadi slabo oblečeni. Zlasti težko je bilo pozimi, ko je bilo treba otroka peljati v kraje, ki so bili precej oddaljeni od železnice. Takšne otroke je bilo treba pred potovanjem še primerno obleči in obuti. Ponovno se je pojavil problem, kje vzeti denar, kdo bo poravnal stroške.⁷² Vse to je zahtevalo od zaposlenih na VI. oddelku Higienškega zavoda veliko iznajdljivosti in požrtvovalnosti.

Ena izmed ustanov VI. oddelka Higienškega zavoda je bil tudi Dom za matere in dojenčke. Skrbel je za dojenčke do prvega leta starosti, ki so potrebovali zdravstveno in socialno zaščito. Sprejemali so tudi nedonošenčke takoj po porodu iz porodnišnice, sprejeti so bili tudi slabotni in bolehnii dojenčki in tudi dojenčki, ki so ostali brez matere. Če se je pokazala potreba so bile sprejete tudi matere. Šlo je za revne, socialno nezaščitene matere po porodu. Otroku in materi so nudili popolno oskrbo (kolikor je bilo pač možno v vojnih razmerah), dokler se otrok ni dovolj okreplil, da so ga poslali v rejo in dokler si mati ni opomogla od poroda. V letu 1941 je bilo sprejetih 147 revnih in zato socialne zaščite potrebnih dojenčkov; 43 dojenčkov je bilo sprejetih skupaj z materami in 104 brez mater. Bolne dojenčke so napotili v otroško bolnišnico. Oskrbnih dni dojenčkov je bilo skupaj 5243, prehranjevalnih dni mater pa 1253. Povprečno je trajala oskrba otrok 8-10 tednov.⁷³ Tudi ta ustanova se je soočala s finančno stisko. Dom ni imel dovolj sredstev za dolgo vzdrževanje. Bilo je tudi mnogo prošenj za sprejem, ki jih ni mogel ugodno rešiti.

V okviru doma je deloval oddelek za pouk o materinstvu (danes bi temu rekli materinska šola), ki je organiziral za bodoče matere tečaje o pripravi na porod in o negi dojenčka. Tako so v letu 1941 priredili 13 tečajev o negi in prehrani dojenčkov. Teoretičnih predavanj je bilo na teh tečajih 310, praktičnih vaj pa 41. Tečajev se je udeležilo 221 tečajnic v starosti od 16 do 45.⁷⁴ Na takšnih tečajih so seveda bili potrebni različni učni pripomočki, za nakup katerih ni bilo dovolj

⁷² Prav tam.

⁷³ Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 4; Življenje slehernega novorojenca dragoceno.

⁷⁴ Prav tam.

sredstev. Tečajnice so uporabljale stare učne pripomočke, ki so bili najbrž že precej odsluženi.

V sestavi VI. oddelka Higienkega zavoda je bila tudi šola otroške sestre negovalke, Dečji in materinski dom ter Dečja kolonija Ljubljana-okolica.⁷⁵ Šola otroške sestre negovalke je trajala eno leto. Za sprejem v šolo je bila zaželena zaključena meščanska šola ali nižja srednja šola. Absolventke so se lahko zaposlile v raznih domovih za dojenčke, v otroških zavetiščih in tudi pri premožnejših družinah kot vzgojiteljice.⁷⁶

Naloga Dečjega in materinskega doma iz dostopnih virov niso razvidne. V porodnih protokolih ženske bolnice je sicer pri posameznih samskih ženah, verjetno tistih, ki so bile socialno slabo stoječe, pripis, da je mati, po odpustu iz porodnišnice, odšla skupaj z otrokom v dečji dom. Upoštevač ta podatek se da sklepati, da je ta dom imel enako vlogo kot Dom za matere in dojenčke.

Dne 10. novembra 1942 je bila v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino objavljena naredba Visokega komisarja o ustanovitvi Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani (v nadaljevanju Zveza).⁷⁷ Ustanovljena je bila iz potrebe po ureditvi pomoči za matere in otroke na ozemlju pokrajine. Podrejena je bila neposredno Visokemu komisariatu. V njen delokrog je sodilo: 1. ustanavljanje kuhinj za matere: za siromašne noseče, od 6. meseca nosečnosti dalje in za siromašne doječe matere, do otrokovega 7. meseca; 2. ustanavljanje materinskih in otroških posvetovalnic. Otroške posvetovalnice sprejemajo zdrave otroke od rojstva do dovršenega tretjega leta z namenom nadziranja njihove rasti ter dajanja nasvetov za pravilni otrokov razvoj. Sprejemajo tudi starejše otroke do pubertete; 3. ustanavljanje razdeljevalnic mleka, moke in drugih živil za siromašne otroke, ki jih matere ne morejo dojeti; 4. spravljanje nepriznanih nezakonskih novorojenčkov v najdenišnice ali v sprejemališča; 5. upravljanje zavetišč za dojenčke in odstavljene otroke do tretjega leta, če je mati zaposlena in svojega otroka ne more varovati čez dan ali pa je v stiski iz drugih razlogov. Zveza lahko v celoti ali le delno združi v posebnih materinskih ali dečjih domovih delovanje, ki je navedeno pod zgornjimi točkami; 6. zveza lahko pomaga tudi drugače: z oddajanjem otrok rejnikom, s spravljanjem npravstveno ali gmotno zapuščenih otrok v kmetijske kolonije ali v vzgajališča, z mesečnimi podporami (živila, oblačila, zibelke...) nosečim in doječim materam, ki ne morejo obiskovati kuhinj ter za prehrano otrok, ko se odstavijo pa do tretjega leta, dalje s plačevanjem nagrad za pripoznavanje in pozakonjevanje nezakonskih otrok, z zagotovitvijo pomoči in zaščite telesno ali duševno nenormalnim otrokom, slepim in gluhonemim, skrbeč za prevzgojitev vzgojno problematičnih otrok; 7. zveza skrbi za vzporeditev in nadzorovanje obstoječih zasebnih in javnih ustanov za pomoč materam in otrokom. Te ustanove se z odlokom Visokega komisarja lahko združijo ali spojijo z Zvezo.

Zveza, kot navaja naredba, izvaja svoje naloge z zneski, katere ji nakaže vsako leto Narodna ustanova za zaščito mater in otrok, dalje z morebitnimi dohodki od premoženja iz volil, daril, naklonil ali podpor, določenih Zvezi ali splošno za otroke brez navedbe ustanov ali zavodov, z morebitnimi sredstvi, ki jih nakaže

⁷⁵ Prav tam, str. 3.

⁷⁶ Jutro, 25. 7. 1943, št. 165, str. 3; Otroška sestra - negovalka.

⁷⁷ Službeni list za Ljubljansko pokrajino za leto 1942, št. 205, str. 685; Ustanovitev Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani.

Visoki komisariat, s sredstvi, določenimi za podporo materam in otrokom v proračunih občin ali drugih ustanov in zavodov, kolikor jih Visoki komisariat z odlokom dodeli Zvezi in z naklonitvami ali drugačnimi dohodki.⁷⁸

Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok je bila krovna organizacija za strokovno usmerjeno socialno in zdravstveno zaščito otrok in mater, obsegajoč celotno Ljubljansko pokrajino. Hkrati pa je bila sredstvo za izvajanje fašizacije. Zvezo je upravljal svet, sestavljen iz predsednika, ki ga je imenoval Visoki komisar in iz naslednjih članov: pokrajinske zaupnice Ženskih fašijev, ki je bila podpredsednica, nadzornika zdravstvene službe Visokega komisariata, načelnika oddelka za socialno skrbstvo Visokega komisariata ter iz enega ali več strokovnjakov za skrbstvo, ki jih je izbral Visoki komisar izmed predavateljev ali specialistov iz področja zdravstvene in socialne zaščite mater in otrok.⁷⁹

V občinah je Zveza izvajala svoje naloge po patronatskih odborih, ki so bili sestavljeni v občinah do 5000 prebivalcev iz treh, v drugih občinah pa iz petih članov. Po naredbi je bil župan po svojem položaju predsednik tega občinskega odbora. V odboru je bila zopet prisotna odposlanka pokrajinske zaupnice Ženskih fašijev, okrajni zdravnik ali pogodbeni zdravnik, učitelj ter duhovnik. Naredba je določala, da se odbor sestavi z odlokom Visokega komisarja.⁸⁰

Konec avgusta leta 1941 je bil v Ljubljani ustanovljen Ženski fašij, v okviru katerega sta bila ustanovljena dva odseka. Prvi je bil namenjen kmečkim gospodinjam, drugi je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu.⁸¹ Naloga prvega odseka je bila pospeševati moralno vzgojo kmetic ter skrbeti za njihovo socialno in tehnično napredovanje. Tako je odsek podpiral zdravstveno vzgojo naraščaja in pomagal kmeticam s številnim naraščajem. Določeno je bilo, da se v vsaki kmečki občini ustanovi občinski odsek, v katerega so se lahko vpisale kmetice, najemnice in posli, ki so bivali v občinah in pripadali družinam kmečkih posestnikov, najemnikov in kmetijskih delavcev. Najnižja starost za prostovoljni vpis je bila 21 let. Poročene žene so se lahko vpisale še preden so dosegle to starost. Toda žene judovskega porekla niso mogle zaprositi za sprejem.⁸² Drugi odsek je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu. Njegova naloga je bila pospeševati moralno vzgojo delavk z namenom, da skupno z upoštevanimi sindikalnimi organizacijami "zboljšuje njihove strokovne in domače zmožnosti".⁸³ Odsek je s posredovanjem pri pristojnih uradih olajševal namestitve delavk vpisanih v odseku in nudil pomoč pri namestitvi gospodinjskih pomočnic. Po industrijskih občinah so bili ustanovljeni občinski odseki za delavke v tovarnah in obrtnih delavnicah. Tudi tu je bila določena kot najnižja starost za vpis v odsek 21 let.⁸⁴ Ženski fašij je moralno in gmotno podpiral žene in matere, ki so se znašle v stiski. Toda pod krinko svoje angažiranosti na socialnem področju je izvajal proces fašizacije. Fašistični režim se je želel sprva prikazati kot zaščitnik slovenskega naroda, zlasti kot zaščitnik mater in otrok. Tako je bil za 24. december predviden

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ Dunja Dobaja: Podoba ženske skozi meščansko časopisje med drugo svetovno vojno: diplomatska naloga. Ljubljana 1999, str. 30.

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam, str. 30, 31.

⁸⁴ Prav tam, str. 31.

v vsej pokrajini dan mater in otrok. Na ta dan leta 1941 je v veliki dvorani pokrajinskega Dopolavora na Taboru (predvojno Sokolskem domu) bila slovesnost, na kateri je Ženski fašij razdelil darila v skupni vrednosti 250.000 lir. Slavnostni govornik Visoki komisar Grazioli je poudaril skrb fašističnega režima za družino, zlasti za družine z velikim številom otrok.⁸⁵ Na praznik matere in otroka je Ženski fašij razdelil tudi 264 denarnih nagrad, 13 letni siroti, ki je ostala brez sorodnikov, pa je priskrbel vzgojo v primernem zavodu. Večkrat je posredoval na prošnjo žena, ki so težko čakale vrnitve svojih mož iz taborišč. Posredoval je delavskim družinam, ki so ostale brez strehe nad glavo in pomagal družinam, ki brez lastne krivde niso mogle plačati najemnine. Članice so na praznik sv. treh kraljev razdelile malim bolnikom in bolnicam v Splošni bolnici okoli 200 igrač, vozičkov itd., Ženski fašij pa je obdaroval z igračkami in oblekami tudi otroke v bežigranskem zavetišču.⁸⁶ Ker je fašistični režim poudarjal pomen družine, zlasti so bile cenjene družine z večjim številom otrok, so bile matere z večjim številom otrok in matere, ki so rodile dvojčke nagrajene. Neka Ljubljanka, po poklicu perica, je poleti leta 1942 rodila dvojčka. Ker je s svojim skromnim zaslužkom preživljala tri nezakonske otroke in imela premoženja ter ni bila na slabem glasu, ji je bila dodeljena nagrada.⁸⁷

Zavetišče za dojenčke in male otroke za Bežigradom je pričelo, po krajši prekinitvi zaradi premajhnega števila otrok ponovno delovati dne, 1. julija 1941.⁸⁸ Bilo je namenjeno le dojenčkom in malim otrokom do 6. leta iz Prehodnega otroškega doma. Šoloobvezni otroci so bili izključeni. Zaposlene matere, ki so morale v vojnem času še bolj hoditi za zaslužkom, so dojenčke prinesle zjutraj v zavetišče in zvečer prišle ponje. Med tem časom so jih negovale in zanje skrbele za ta namen posebno izšolane in izkušene sestre sv. Križa. Mestna občina je, kolikor je bilo to mogoče v vojnih razmerah, poskrbela za zdravo prehrano in tudi za plenice ter drugo vedno čisto perilo, saj je bila v zavetišču posebna kuhinja na plin za mleko in razne čajčke, ki so jih potrebovali dojenčki, posebno tisti, ki so imeli težave s krči na prebavilih. V zavetišču so bile tudi posebne umivalnice in kopalnice, prav tako pa tudi velika igralnica, kjer so se otroci igrali ob slabem vremenu, v lepem vremenu so se igrali na igrišču, ki je bilo pred zavetiščem. Na terasi zavetišča pa so se ob lepem in toplem vremenu v svojih posteljicah sončili dojenčki.⁸⁹

Konec septembra 1941 je bilo v zavetišču 24 otrok (12 dojenčkov in 12 otrok do 6 leta starosti, med katerimi so bili trije le čez dan, ostali pa v popolni oskrbi), ki so jih oskrbovale sestre sv. Križa. Nekaj otrok je bilo v zavetišču za krajšo dobo (2-3 mesece), drugi pa za dalj, saj so bili njihovi starši ves dan zaposleni. Nekaj otrok v zavetišču je bilo nezakonskih. Njihove matere niso imele primerne stanovanja in urejene eksistence, da bi lahko imele otroke pri sebi, zato so jih prepustile v oskrbo zavetišču, dokler si niso uredile svoje eksistence. Nekateri otroci

⁸⁵ Prav tam, str. 36.

⁸⁶ Prav tam, str. 31.

⁸⁷ ZAL, LJU 489, Reg. I, f. 2384, leto 1942, Nagrada za rojstvo dvojčkov.

⁸⁸ "Po sklepu socialno političnega odbora mestnega sveta mag. št. 31. 124/41 in po odobritvi g. predsednika mestne občine z dne 14. 6. 1941 mora iznova pričeti poslovati otroško zavetišče za dojenčke in male otroke za Bežigradom." ZAL, LJU 489, Reg. I, f. 2360, leto 1941, št. 16362-59439, Mag. št. 31.195/41.

⁸⁹ Prav tam, št. 31.195/41.

so bili v zavetišču, ker je bil njihov oče v vojnem ujetništvu, matere pa so si iskale delo in niso imele časa niti dovolj sredstev, da bi skrbele za svoje otroke.⁹⁰

Na seji socialno političnega odbora mestnega sveta 22. septembra 1941 je bilo sklenjeno, da se v zavetišče sprejmejo samo otroci, katerih starši so imeli stalno bivališče v Ljubljani. Kadar pa so bile socialne razmere tujih občanov tako slabe, da je bil sprejem nujen, je bilo treba obvestiti domačo občino, da je povrnila stroške ali pa vzela otroke v svojo oskrbo. Na omenjeni seji je bila določena tudi višina prispevka staršev za dnevno oskrbo njihovih dojenčkov. Enako je veljalo za otroke, ki so bili v zavetišču le krajši čas (npr. deložacija staršev, dokler si niso priskrbeli novega stanovanja, ali če je morala mati v bolnico itd.) in za otroke iz Prehodnega otroškega doma. Prošnje za daljše bivanje dojenčkov ali starejših otrok v zavetišču je reševal socialno politični odbor.⁹¹

Glede vodenja zavetišča se je situacija s 1. januarjem 1943 spremenila. S tem dnem je namreč prevzela patronat nad mestnim zavetiščem za dojenčke in male otroke za Bežigradom Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok v Ljubljani pri Gillu (Italijanska liktorska mladina Ljubljane - Giuventu Italiana del Littorio di Lubiana). Zato je z 31. decembrom 1942 prenehalo za vse zaposlene v zavetišču službeno razmerje z ljubljansko mestno občino.⁹²

Predvsem so bile socialno ogrožene nezakonske matere. Nekatere med njimi so imele tudi več nezakonskih otrok. Nezakonske matere, ki niso imele dovolj sredstev za preživljanje svojih otrok in če se je izkazalo, da je prosilka upravičena do denarne podpore, je le to tudi dobivala. Že v letu 1937 je neka Ljubljančanka, po poklicu zasebnica, samska, zaradi bolezni dela nezmožna, ki pa je morala preživljati enega nezakonskega otroka, vložila pri upravi občine Rudnik pri Ljubljani prošnjo za dodelitev podpore. Predsednik uprave omenjene občine je prošnjo poslal sreskemu načelstvu v Ljubljani z utemeljitvijo, da si prosilka resnično zasluži podporo, saj je na dobrem glasu, ni še bila kaznovana, premoženja nima, prav tako je tudi brez službe in drugih dohodkov. Poudaril je tudi, da oče njenega nezakonskega otroka ničesar ne plačuje, ker je tudi sam brez dohodkov.⁹³ Prosilki je bila podpora odobrena in jo je prejela do junija 1942, ko je okrajno načelstvo ugotovilo, da prosilka ne stanuje več na starem naslovu in da se je baje poročila z očetom svojega otroka. Okrajni načelnik je, kot je razvidno iz dokumenta, naročil, da se preverijo trditve in v primeru njihove resničnosti podpora takoj ustavi, saj v tem primeru podpora za otroka ni bila več potrebna. V nadaljevanju dokumenta je pripis, da je bila podpora ukinjena 1. junija 1942.⁹⁴

Samske matere z otroki, ki jih oče ni priznal, matere vdove, ločene matere, ki so vzdrževale otroke, so imele pravico do izplačila rodbinskih doklad.⁹⁵ Če oseba ni bila uradnik ali ni imela temu poklicu podobne službe, so se doklade izplačevale za vsakega vzdrževanega otroka do njegovega 14 leta. V izjemnih primerih se je ta

⁹⁰ Prav tam, Uradno poročilo z dne, 19. 9. 1941.

⁹¹ Prav tam, Mag. št. 50.227/41.

⁹² ZAL, fond Mestni socialno politični urad (LJU 503), ovoj 181-224; Predmet: Odpoved službe osebnju v mestnih zavetiščih.

⁹³ ZAL, LJU 489, Reg. I, f. 2382, leto 1942, Predmet: Prošnja za preskrbo nezakonskega otroka.

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Službeni list za Ljubljansko pokrajino, v Ljubljani, dne 24. 7. 1943, št. 59A, Določbe o izpolnitvi in posplošitvi rodbinskih doklad delojemnikom, člen 27. in 28.

starostna doba lahko podaljšala do 16 leta. Za otroke uradnikov je bila starostna meja 18 let.⁹⁶

Nezakonske matere so se že tudi med vojno borile za priznanje očetovstva in s tem plačevanje preživnine za nezakonskega otroka. Tako je konec leta 1944 na Okrajnem sodišču v Ljubljani potekala pravda glede priznanja očetovstva, ki jo je sprožila neka nezakonska mati, natakaraica, stanujoča v Ljubljani. Tožena stranka je bil nek domobranski podnarednik v Šmarju. Iz razpoložljivih dokumentov je razvidno, da tožena stranka očetovstva ni priznavala. Kako se je pravda na sodišču zaključila, ni znano.⁹⁷ Kakšna je bila končna sodba sodnika, saj je bilo ob pomanjkanju modernih metod za preverjanje očetovstva, toženi stranki težko karkoli dokazati, je nedvomno zanimivo vprašanje.

Čas nemške okupacije je glede obravnavane teme "skromen" zaradi virov. Dne 6. decembra 1943 je bila v Službenem listu objavljena naredba o spremembi naredbe bivšega Visokega komisarja o ustanovitvi Pokrajinskega sanitetnega sveta z dne 6. junija 1942.⁹⁸ Vse pravice, ki jih je imel Visoki komisar, so prešle na Šefa pokrajinske uprave. Glede sestave Pokrajinskega sanitetnega sveta je naredba določala, da je svet sestavljen iz rednih in izrednih članov. Redni člani so bili po položaju načelnik oddelka za socialno politiko in ljudsko zdravje pri pokrajinski upravi v Ljubljani, šef odseka za ljudsko zdravje pri tem oddelku, direktor Higijenskega zavoda, šef - zdravnik Zavoda za socialno zavarovanje, predstavnik Zdravniške zbornice in predstavnik medicinske fakultete ljubljanske univerze.⁹⁹ Redni člani so bili po imenovanju pet doktorjev medicine, ki jih je imenoval Šef pokrajinske uprave za dobo enega leta. Med njimi so morali biti trije bolniški zdravniki, različnih specializacij ter po en okrajni in en okrožni zdravnik.¹⁰⁰ Izrednih članov je bilo pet, in sicer po eden iz lekarniške, sanitetno-tehnične stroke, pravne, socialno-politične in veterinarske stroke. Imenoval jih je Šef pokrajinske uprave v Ljubljani za čas enega leta.¹⁰¹ Sanitetnemu svetu je predsedoval načelnik oddelka za socialno politiko in ljudsko zdravje.¹⁰²

Mestna oblast v Ljubljani je med vojno v skladu z danimi zmožnostmi skrbela za matere in otroke, to je za najbolj ranljiv del prebivalstva. Organiziran je bil sistem zdravstvene in socialne službe, ki je nadzoroval zdravje otrok, dajal materam nasvete v zvezi z nego otrok v najzgodnejši dobi, pomagal socialno ogroženim materam s denarnimi podporami ali oddajo otrok rejnikom. Okupator, zlasti italijanski, je v propagandne namene poudarjal pomen družine, predvsem so bile cenjene in nagrajene družine z večjim številom otrok. Po drugi strani pa sta okupatorja uničila cele družine, pošiljala matere z otroki v zapore in taborišča, kjer je mnogo otrok in mater umrlo zaradi podhranjenosti in različnih bolezni. Mnogi preživeli otroci pa so se v svojem nadaljnjem življenju spopadali s travmami in zdravstvenimi težavami, ki sta jih povzročila lakota in splošno pomanjkanje med vojno.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ ZAL, LJU 503, ovoj 88-101; dokument I S 375/44.

⁹⁸ Službeni list šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani, v Ljubljani, dne 22. 12. 1943, št. 102/58.

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ Prav tam.

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² Prav tam.

Dunja Dobaja

BIRTHS IN LJUBLJANA DURING THE SECOND WORLD WAR WITH A PARTICULAR FOCUS
ON ILLEGITIMATE BIRTHS AND THE CARE OF MOTHERS AND CHILDREN

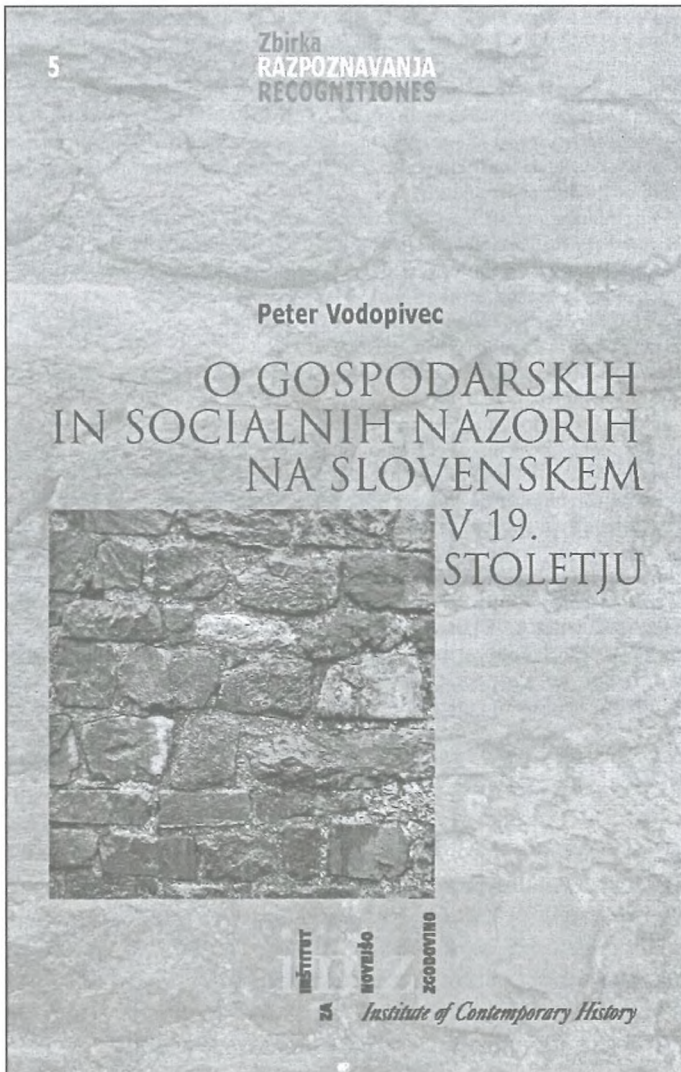
S u m m a r y

In 1923, the Hospital for Women's Diseases began operating in Ljubljana. This independent health institution was the largest and the most competent of its kind in the Drava Province and entire pre-war Yugoslavia. Some women even came from Croatia for their deliveries. The occupation in 1941 interrupted the influx from many parts of the former Drava Province. As a result, the number of women admitted to the hospital that year dropped to 1,782, i.e. 371 less than in 1940 when 2,153 admissions were recorded. Due to the arrival of some people and the departure of others for their domicile municipalities, which was linked to the extraordinary circumstances, the population of Ljubljana increased or fluctuated irregularly.

In 1941, 2,148 children, i.e. 325 less than the previous year, were born in Ljubljana. Out of these 1,139 were delivered by its residents. The number of illegitimate births diminished slightly in comparison with 1940, with 153 unmarried women delivering in the hospital. In 1942, the women from Ljubljana delivered less children than in 1941. The hospital's birth protocols for that year also show a drop in illegitimate births and an increase in the number of widows. The year 1943 again saw more children being born in Ljubljana and less out of wedlock, with only 6.59 percent of all births being illegitimate. The birth protocols for that year show a slight decrease in this respect. The year 1944 was somewhat 'extraordinary' in that the number of births almost matched the number of deaths. Out of 1,780 children born in Ljubljana that year, 1,318 were delivered by its residents. Another peculiarity was that male births significantly outnumbered the female. The number of illegitimate births recorded in the Woman's Hospital slightly decreased in comparison with 1943, only to rise again in 1945, together with the number of widows. Out of 2,101 children born in Ljubljana in 1945, 1,513 were delivered by its residents and 109 were illegitimate.

An important role in the health protection of mothers and children was exercised by Department VI of the Institute of Hygiene. This incorporated several institutions, most notably a children's dispensary with an outpatient clinic for poor children under fourteen, a maternity, infant and pre-school department, as well as a social protection service. In the Ljubljana Province, the Italian occupier founded the Provincial Association for the Protection of Mothers and Children. Apart from social care it also exercised fascist indoctrination. Following the capitulation of Italy, social care related responsibilities, hitherto held by the High Commissioner, were assumed by the head of the provincial administration.

NOVA KNJIGA ZBIRKE
RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES

Cena 21 EUR